

CHUYỆN CHỐN NGỤC TÙ

Nhà tù, hay trại giam, là nơi giam giữ các tù nhân. Theo thông lệ, nhà tù là một bộ phận của hệ thống tư pháp hình sự của nhà nước. Còn có nhiều tên gọi khác được dùng không chính thức để chỉ nhà tù như: nhà đá, nhà lao, đề lao, ngục, ngục thất, xà lim, khám, chuồng cọp v.v... Vào tù là mất tự do và tất nhiên là chẳng vui chút gì!

Nói chuyện về pháp luật và nhà tù thiết tưởng không thể quên mà không đề cập tới một cái tên nghe cũng khá hãi hùng. Đó là “Hỏa Lò” ở miền Bắc. Tên tiếng Pháp của nhà tù này lúc bấy giờ là Maison Centrale và tiếng Việt là Ngục thất Hà Nội. Hỏa Lò là một nhà tù tại trung tâm Hà Nội, đây là nhà tù kiên cố bậc nhất Đông Dương. Ban đầu nó có tên là Prison Centrale (nghĩa là nhà tù trung ương), nhưng sau để tránh sự tò mò và kích động trong dân chúng, thực dân Pháp đã đổi thành Maison Centrale (nghĩa là ngôi nhà trung ương) mà người dân thường nôm na gọi là Săng-Tan hay Nhà Pha. Địa danh này được đặt theo con phố của Hà Nội có từ trước thời Pháp thuộc. Đây từng là nơi giam giữ rất nhiều nhà cách mạng lớn của Việt Nam.

Nhà tù này được thực dân Pháp xây năm 1896 ở khu vực lúc đó là ngoại vi thành phố làm ngục thất trung ương của cả hai xứ Trung và Bắc Kỳ. Nơi đây giam giữ nhiều hạng người, trong đó có những tù phạm chính trị, những người ái quốc chống lại chính quyền thực dân Pháp. Ngục Hỏa Lò được chia thành bốn khu: A, B, C và D. Khu A và B dành cho phạm nhân đang được cứu xét, phạm nhân quan trọng hoặc những tù nhân vi phạm kỷ luật nhà tù. Khu C giam giữ phạm nhân người Pháp hoặc người ngoại quốc. Khu D là nơi giam giữ phạm nhân bị án tử hình chờ ngày duyệt y hoặc giảm án. Theo thiết kế ban đầu, Hỏa Lò chỉ đủ giam 500 tù nhân, nhưng nó đã nhiều lần được mở rộng để có thêm chỗ giam giữ tù nhân. Những năm 1950-1953, Hỏa Lò giam cầm tới 2.000 người tù.

Toà án Hà Nội nằm trên quảng giữa đường Lý Thường Kiệt, nơi đây có phố Hỏa Lò chạy ngang đến đường Hai Bà Trưng và cắt chéo bởi phố Hàng Bông Thợ Nhuộm. Trong khu tam giác bao quanh các đường Hai Bà Trưng, Hỏa Lò và Hàng Bông Thợ Nhuộm chính là đề lao Hỏa Lò. Người Pháp đã thật là thực tế khi cho xây Tòa án ở ngay góc đường trông sang đề lao để xử án xong, là có ngay chỗ thật gần để đem nhốt phạm nhân, vì vậy nhân gian mới có câu:

*“Ai đưa tôi đến chốn này
Bên kia tòa án bên này đề lao.”*

Còn tại miền Nam, sau khi đánh bại quân Nguyễn chiếm được Nam Kỳ, người Pháp nhanh chóng thiết lập bộ máy cai trị trên vùng đất mới. Một trong những công trình không thể thiếu là hệ thống nhà tù giam giữ tất cả những ai chống đối chính

quyền thực dân cũng như các loại tội phạm khác. Đó là “*Khám Lớn Sài Gòn*”, một nhà tù khét tiếng nhất tại Sài Gòn thuở xa xưa.

Khám được xây trong 4 năm, bắt đầu từ năm 1886. Khám đường dài 30 m, rộng 15 m, ở giữa có lối đi rộng 2 m chạy dọc giữa hai dãy khám. Nhà ngục có vẻ ngoài u ám và rùng rợn với 4 mặt tường ngoài được sơn đen, mặt chính được rào kín bằng song sắt. Mỗi phòng giam chỉ có một ô cửa sổ rất nhỏ, trên cao. Thiết kế như vậy là để thông hơi, cũng để lính canh bên ngoài có thể quan sát trong phòng giam. Tuy nhiên vì thiếu ánh sáng, vệ sinh kém và lượng tù nhân ngày càng tăng nên phòng giam rất ngột ngạt, luôn phát sinh dịch bệnh. Nền phòng giam tô bằng xi măng, các tù nhân nằm một chân bị cùm vào xà lim. Khám còn có xà lim dành riêng cho những người bị kết án tử hình. Đó là đường hầm kín, dài 5 m, rộng 3 m, ba mặt là tường, còn lại là một cửa sắt dày, chỉ đục vài lỗ nhỏ để thông hơi, tối tăm, u uất không khác gì địa ngục. Khi tù nhân quá đông, nhà cầm quyền Pháp phải xây thêm nhiều phòng mới, gồm hai dãy nhà một tầng và hai dãy nhà trệt, chia thành nhiều khu vực. Khám Lớn Sài Gòn trở thành nhà tù lớn nhất Nam Kỳ lục tỉnh bấy giờ. Đây cũng là nơi giam giữ các nhà yêu nước nổi tiếng của Việt Nam. Thực dân đặt một máy chém cao 4,5 m, lưỡi dao nặng 50 kg được đưa từ Pháp sang năm 1917. Theo một số tài liệu, khoảng năm 1925, tử tù thường bị hành hình giữa đêm với chiếc máy chém khổng lồ này.

Về sau do Khám Lớn Sài Gòn không đủ chỗ giam giữ nên năm 1941 Thống đốc Nam Kỳ đã phê duyệt kế hoạch xây “*Khám Chí Hòa*”. Năm 1943, Khám Chí Hòa được khởi công nhưng mãi đến năm 1953 mới hoàn thành. Khám có 8 khu để nhốt phạm nhân, xây hình bát giác vuông. Khám Chí Hòa tuy là một trại giam đặc biệt, một trại giam “không có lối thoát” nhưng trong lịch sử có nhiều tù chính trị hoặc phạm nhân đã trốn ra khỏi được nơi này.

Theo thông lệ, nhà tù là một bộ phận của hệ thống tư pháp hình sự của nhà nước và do nhà nước quản lý. Nhà tù thường do chính quyền, do nhà nước thiết lập. Nhưng người ta cũng còn biết đến một loại nhà tù khác tại Mỹ do chính quyền nhờ tư nhân cai quản, đó là “*khám đường tư doanh*” (nhà tù tư nhân) và kinh phí do nhà nước chi trả.

Vào năm 2016 báo chí đưa tin Bộ Tư pháp Mỹ quyết định ngưng gia hạn hợp đồng đối với các nhà tù do tư nhân điều hành. Lý do: Các nhà tù tư nhân không an toàn và không hiệu quả so với nhà tù do chính phủ quản lý. Vào năm 2017 chỉ còn 3 nhà tù tư nhân. Hiện nay tại Mỹ, các nhà tù liên bang do tư nhân điều hành chỉ giam giữ số ít phạm nhân thường là các đối tượng phạm nhân có mức độ nguy hiểm thấp và chỉ còn thụ án từ 90 tháng tù trở xuống. Cho đến cuối năm 2015, báo cáo cho biết 13 nhà tù tư nhân giam giữ khoảng 22.660 phạm nhân. Báo cáo cho biết Cục Đặc trách nhà tù liên bang đã chi 639 triệu USD để ký hợp đồng với các nhà tù tư nhân trong năm tài khóa 2014.

Theo Bưu điện Huffington, quá trình tư hữu hóa nhà tù bắt đầu phát triển vào những năm 80 của thế kỷ trước. Ban đầu, chính phủ liên bang muốn tiết kiệm tiền nên cho phép công ty tư nhân tham gia quản giáo tù nhân. Bây giờ mô hình nhà tù tư nhân trở thành mối lợi của các nhà đầu tư khi nó sinh lợi từ kết quả lao động của tù nhân. Về nguyên tắc, nhà tù tư nhân nhận kinh phí do nhà nước chi trả nhưng cũng phải tạo ra lợi nhuận để làm hài lòng các cổ đông.

*

Tuy nhiên nhà tù rất kiên cố được thiết lập để giam giữ tù nhân, nhất là những kẻ bị coi là tội phạm nguy hiểm cho xã hội, nhưng không phải vì vậy mà không có những cuộc “*vượt ngục*” từng gây chấn động trên thế giới được ghi lại như sau đây.

1. Nhà tù John B. Connally nằm ở Kenedy, Texas (Mỹ), cách San Antonio khoảng 60 dặm về phía đông nam, xung quanh không có dân cư sinh sống, biệt lập với thế giới bên ngoài. Sáng 13/1/2000, George Rivas đang chịu án 15 năm tù do bắt cóc và trộm cắp tài sản cùng một số người đã khống chế 16 con tin (bao gồm lính canh, cảnh sát và ba tù nhân không chịu tham gia kế hoạch của hắn).

Chúng chiếm đoạt quần áo và tiền của của 16 con tin và cướp một chiếc xe tải của nhà tù để chạy trốn. Cuộc đào tẩu ban đầu diễn ra khá thuận lợi. Chúng di chuyển từ San Antonio đến Dallas, nhưng tới Colorado thì bị bắt. Tất cả bị buộc quay lại nhà tù và nhận án tử hình.

2. Trung tâm cải tạo Mecklenburg nổi tiếng là địa ngục trần gian của Virginia (Mỹ). Đây là nơi giam giữ tử tù với cơ sở hạ tầng kiên cố và an ninh nghiêm ngặt. Tháng 5/1984, sáu tù nhân đang chờ thi hành án tử hình đã thực hiện cuộc đào tẩu. Lợi dụng sơ suất của lính canh, chúng khống chế và đe dọa toàn bộ cảnh sát và quản tù bằng một quả bom và vượt ngục thành công. Sau khi chạy tới Bắc Carolina, sáu tên chia nhau chạy trốn về các hướng khác nhau.

Cảnh sát đã bắt lại được sáu tên vào mùa thu năm 1984 và đến tháng 12/1996, chúng đã bị hành hình.

3. Hơn 100 người đào tẩu bằng đường hầm bí mật. Nhà tù Libby của Virginia từng là nơi giam giữ hàng trăm quân lính. Các tù nhân ở đây từng đào đường hầm trong một căn phòng ẩm thấp đầy chuột và lối vào được che đậy bằng rơm. Đến 9/2/1864, đường hầm chính thức được hoàn thành và 109 tù nhân đã thực hiện cuộc tẩu thoát. 48 người bị bắt lại, hai người đã bị chết đuối trong lúc băng qua con sông gần đó...

4. Cuối năm 1933, John Dillinger bị bắt về tội Giết người, được chuyển tới Indiana và bị giam ở nhà tù Crown Point (Mỹ) để chờ xét xử. Luật sư riêng của Dillinger chuẩn bị cho thân chủ của mình một khẩu súng giả để thực hiện cuộc vượt ngục. Dillinger đã đe dọa các lính canh, cướp xe cảnh sát, chạy trốn tới Chicago. Sau 6 tháng bị truy lùng gay gắt, Dillinger đã bị hạ gục dưới súng của một sĩ quan trong một rạp chiếu phim, kết thúc cuộc đào tẩu táo bạo.

5. Dù biết có 30 tù nhân thực hiện 14 phi vụ đào tẩu thất bại và phải trả giá bằng chính mạng sống nhưng bốn người là Frank Morris, Allen West cùng hai anh em Clarence và John Anglin vẫn quyết thoát khỏi nhà tù Alcatraz. Ngày 11/06/1962, Morris cùng anh em nhà Anglin trốn thoát qua những lỗ hổng trên tường mà họ đục sẵn, trèo lên mái nhà và di chuyển tới địa điểm có chiếc bè được làm từ áo mưa và xi măng, cao su đã được họ chuẩn bị sẵn.

Trong lúc vượt ngục, West đã bị bắt và buộc phải khai báo kế hoạch vượt ngục. Tuy nhiên, cảnh sát sau đó đã không thể tìm thấy Morris và hai anh em Anglin. Nhà chức trách phỏng đoán rằng ba người này đã bị chết đuối trước khi vào đến bờ.

6. Cuộc vượt ngục lớn nhất trong lịch sử nước Anh: Nhà tù Maze đóng cửa vào năm 2000. Trong 30 năm hoạt động, Maze được thiết lập hệ thống an ninh tân tiến và việc vượt ngục được coi là điều không thể. Tuy nhiên vào ngày 25/9/1983, hai tù nhân đã sử dụng súng để phục vụ cuộc tẩu thoát. Chúng bắt quản giáo làm con tin để ngăn hệ thống báo động được bật lên. Các tù nhân lấy đồng phục của cảnh sát, ung dung đi ra cổng. 35 tù nhân khác tham gia vượt ngục đã hỗ trợ phá vỡ các rào chắn và tẩu thoát thành công. Một vài tên bị bắt ngay sau đó, một số bị chết, nhiều tên do phạm tội khác và bị bắt đưa về đây...

7. Câu chuyện đào tẩu của Stalag Luft III, tại trại giam tù binh POW của Đức (nay thuộc Ba Lan) đã được dựng thành bộ phim Phi vụ hoàn hảo (The Great Escape) nhưng sự thật còn đáng kinh ngạc hơn gấp nhiều lần.

Cuối tháng 3/1944, gần 80 người của quân đồng minh đang bị Đức bắt giam tổ chức cuộc vượt ngục quy mô chưa từng có. Trong suốt một năm chuẩn bị, với sự giúp của nhiều người, họ đã đào ba đường hầm dưới phòng giam và dẫn thẳng tới khu ngoại ô gần đó. Những đường hầm rộng 30 feet có cửa ở dưới giường ngủ và được che giấu bởi những ván gỗ. Họ thậm chí đã sử dụng máy bơm oxy, hệ thống đèn chiếu sáng dưới đường hầm để phục vụ cho việc đào và tẩu thoát. Vào một đêm trăng tròn tháng 3 trong thời tiết khắc nghiệt, 76 tù binh cùng hành động, tuy nhiên 73 người đã bị bắt lại. Trong số này 50 người bị thi hành án tử hình và số còn lại chuyển sang các trại giam khác.

Đây là một trong những phi vụ vượt ngục quy mô và táo bạo nhất trong lịch sử, liên quan đến 200 người và có hơn 600 công nhân tham gia xây dựng 3 đường hầm.

8. Cuộc vượt ngục quy mô của các tù nhân Do Thái: Sobibor (Ba Lan) là một nơi chết chóc dưới thời thế chiến thứ 2, ước tính có đến 200.000 người Do Thái đã bị hành quyết tại đây. Ngày 14/10/1943, hai tù nhân người Do Thái đã giết chết lính canh, quản ngục... mở đầu cho cuộc nổi dậy. Tuy nhiên, kế hoạch bị quân đội Đức phát hiện và ngay tức khắc đàn áp. Dù có đến hơn nửa trên tổng số 600 tù nhân đã trốn được vào rừng nhưng rất nhiều người bị bắt lại. Một số khác phải bỏ mạng tại những bãi mìn được đặt trong rừng. Khoảng 50 người được cho là sống sót cho đến khi chiến tranh kết thúc.

*

Trang phục tù nhân tại nhiều quốc gia trên thế giới được thiết kế đặc biệt là sọc kẻ hai màu trắng và đen để phân biệt với dân thường. Mẫu thiết kế này xuất hiện lần đầu tại nhà tù New Gate, tiểu bang New York (Mỹ) vào năm 1815. Theo nhà nghiên cứu Juliet Ash, ngoài lý do chi phí thấp để sản xuất một mẫu thiết kế đơn giản như vậy, áo tù sọc kẻ trắng đen mô phỏng hình ảnh những song sắt nhà tù nên còn gây hiệu ứng tâm lý với tù nhân. Tù nhân sẽ có cảm giác bị cầm tù không chỉ ở không gian xung quanh mà còn trên cả cơ thể mình nữa, một hình thức trừng phạt về tâm lý.

Đến giữa thế kỷ 20, nhiều nhà tù ở Mỹ đã bỏ hình thức trang phục này vì cho rằng cách "tra tấn" tinh thần kiểu này là kì thị và có phần vô nhân đạo, khiến tù nhân luôn trong trạng thái xấu hổ và khó chịu nhưng không vì thế mà tỷ lệ hoàn lương lại cao hơn. Do đó, nhiều nhà tù đã chuyển sang sử dụng trang phục jumpsuit với màu sắc sặc sỡ như da cam hay xanh lá cây với mục đích duy nhất là để dễ phân biệt trong đám đông.

Triết lý quản lý tù nhân hiện đại là tập trung vào khía cạnh cải tạo và giáo dục những người bị giam giữ trong đó chứ không phải chỉ nhắm tới mục đích trừng phạt như trước kia. Chính vì lý do này mà có những nhà tù trong đó cuộc sống rất khác biệt.

1. Nhà tù "*sống nhất thế giới*" là một nhà tù kỳ lạ có tên là Bastoy tại Na Uy ở ngoài khơi cách bờ biển Oslo 75 km trên một hòn đảo nhỏ. Đây là "nhà" của 115 tù nhân. Bastoy nổi tiếng bởi người phạm tội không phải trải qua cuộc sống tù ngục như những nơi khác. Thời gian họ sống trên đảo giống như đang tham gia vào một kỳ nghỉ bên bờ biển.

Các tù nhân sẽ được lựa chọn công việc cho mình trong khi ở tù: làm công việc đồng áng, trồng trọt, đốn củi, chăm sóc ngựa, chăn nuôi gia súc, đầu bếp, quản lý cửa hàng tạp hóa, thợ mộc, cơ khí và thậm chí là người chở phà...

Xung quanh nhà tù không có tường rào kẽm gai, hay rào điện, cũng không có người bảo vệ vũ trang và các con chó hung dữ. Vào bữa tối, các tù nhân cũng được thưởng thức các món ăn ngon như cá viên với sốt và tôm, gà, cá hồi...

Thường 6 tù nhân sẽ sống trong một ngôi nhà gỗ nhỏ sơn màu sáng, tất cả đều có phòng riêng và dùng chung nhà bếp và các thiết bị khác. Trong ngày, họ chỉ được cung cấp một bữa ăn ở đại sảnh, hai bữa ăn khác thì phải tự nấu lấy. Các tù nhân sẽ được trả công 10 USD một ngày và trợ cấp thực phẩm mỗi tháng. Để giải trí, họ có thể tắm nắng bên các bãi biển trải dài mênh mông, cưỡi ngựa, mùa đông thì tắm hơi. Thậm chí trên đảo còn có cả sân quần vợt cho mọi người chơi sau thời gian làm việc vất vả trong ngày.

Ở đây cũng không có còi báo thức buổi sáng. Mọi người phải tự dậy đúng giờ và học cách có trách nhiệm với công việc. Giờ làm bắt đầu từ 8h30 đến 15h30. Sau đó phần lớn các nhân viên cai tù đều về nhà và vào ban đêm, chỉ có 5 người trông coi hơn 100 tù nhân.

2. Nhà tù “*nhân đạo nhất thế giới*” là Halden, cũng ở Na Uy, bởi từ thiết kế cho tới trang thiết bị, hoạt động đều nhằm cải huấn tù nhân theo phương châm rất đặc biệt như sau:

- Nhà tù thấm đẫm chất nghệ thuật: Để giảm gánh nặng tâm lý bị giam cầm, nhà tù đã bỏ ra gần 1 triệu USD cho các bức tranh, ảnh và hệ thống đèn chiếu sáng cùng với các khu vực nghệ thuật cho tù nhân “cảm giác được coi trọng”.

- Tù nhân cũng trở thành nghệ sỹ thu âm: Có cả một phòng thu âm chuyên nghiệp. Có các giáo viên dạy nhạc trong nhà tù, dạy họ piano, guitar, và nhiều loại đàn khác.

- Mang thế giới bên ngoài vào nhà tù: Khung phạt cao nhất ở Na Uy, thậm chí đối với tội giết người, chỉ là 21 năm tù. Do hầu hết các tù nhân cuối cùng sẽ trở lại cuộc sống, nên các nhà tù cố gắng tái hiện hết mức thế giới bên ngoài, để chuẩn bị cho cuộc sống tự do của các tù nhân sau này. Tại Halden, các phòng giam đều có phòng tắm cao cấp, có tủ lạnh nhỏ và TV màn hình phẳng.

- Nhà tù như nhà riêng ấm cúng. Cứ mỗi 10-12 phòng giam lại chung nhau một bếp ăn và một phòng khách, nơi các tù nhân chuẩn bị bữa ăn tối cho họ, xả hơi sau một ngày lao động. Đặc biệt, không có cửa sổ nào ở nhà tù Halden có song sắt. Một nhà khách với 2 phòng ngủ, nơi tù nhân có thể tiếp đón người nhà qua đêm, còn có một phòng “vợ chồng” được sơn đỏ rực.

- Nhà tù rợp bóng cây và bùng nổ sắc màu. Các kiến trúc sư của Halden đã giữ lại cây cối của nhà tù để che đi những bức tường rào an ninh, giảm thiểu cảm giác tù ngục. Còn thêm những chiếc ghế dài và những bàn cờ đá. Bên ngoài nhà tù được sơn màu nâu đất, phù hợp với cánh rừng xung quanh. Tuy nhiên, những bức tường bên trong “bùng nổ” sắc màu với 18 loại màu khác nhau để tạo cảm giác đa dạng và kích thích tinh thần của người sống bên trong.

- Nhân viên an ninh là những người bạn. Nhân viên bảo vệ nhà tù Na Uy phải trải qua 2 năm tập huấn ở một học viện cảnh sát và được đánh giá ở vị trí cao hơn so với các đồng nghiệp của họ ở Mỹ hay ở Anh. Công việc của họ là phải khích lệ được các tù nhân “để thời gian chịu án của họ càng có nhiều ý nghĩa, càng vui vẻ và càng có nhiều thay đổi tích cực càng tốt”. Vì vậy mà họ thường xuyên ăn uống, chơi thể thao cùng tù nhân. Tại Halden, một nửa nhân viên gác tù là phụ nữ.

- Vui chơi cả ngày. Đây là cơ hội để tù nhân chọn sở thích mới của mình, nhưng đó cũng là một phần của chiến lược an ninh đối kháng của nhà tù: các tù nhân ít có khả năng tấn công bất ngờ gác tù và người khác. Các tù nhân có thể chơi trong sân bóng rổ, leo núi trong nhà, chạy...

- Tù nhân Na Uy mất quyền tự do nhưng vẫn được tiếp cận với các dịch vụ công như y tế. Nha khoa, bác sỹ, y tá, và thậm chí là nhân viên thư viện thường xuyên ghé thăm nhà tù.

- Nhà tù là trung tâm hướng nghiệp. Để giúp tù nhân phát triển các thói quen hàng ngày và giảm sự buồn tẻ của tù ngục, các nhà thiết kế đã trải rộng không gian sống, làm việc và các trung tâm vui chơi khắp khuôn viên nhà tù. Tù nhân có thể tham gia các khóa học giúp chuẩn bị cho nghề nghiệp của họ sau này.

LS. NGÔ TÀNG GIAO

